

परिच्छेद- १

परिचय

१.१ मुख्य न्यायाधिवक्ता एवं मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय

नेपालको संविधानको धारा १६० (१) मा महान्यायाधिवक्ता मातहतमा रहने गरी प्रत्येक प्रदेशमा एक मुख्य न्यायाधिवक्ता रहने व्यवस्था रहेको छ । संविधानले मुख्य न्यायाधिवक्तालाई प्रदेश सरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकारको रूपमा भूमिका प्रदान गरेको छ । संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा प्रदेश सरकार र प्रदेश सरकारले तोकिदिएको अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिनु मुख्य न्यायाधिवक्ताको संवैधानिक दायित्व रहेको छ । मुख्य न्यायाधिवक्ताको नियुक्ति सम्बन्धित मुख्यमन्त्रीको सिफारिसमा प्रदेश प्रमुखबाट हुने संवैधानिक व्यवस्था छ । मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयको भूमिका सङ्घीयतालाई सशक्त बनाई प्रदेशको कार्यगत स्वतन्त्रता तथा संविधानले निर्दिष्ट गरेबमोजिम प्रादेशिक अधिकारलाई अदालतमा समेत प्रतिरक्षा गर्ने रहेको छ । संविधान अनुसार नियुक्ति सिफारिस प्रदेश मुख्यमन्त्रीबाट हुने, मुख्यमन्त्रीले चाहेको अवधिसम्म पदमा बहाल रहने, मुख्यमन्त्रीमार्फत प्रदेश प्रमुखसमक्ष लिखित राजीनामा दिन मिल्ने, मुख्यमन्त्रीको सिफारिसमा प्रदेश प्रमुखले पदमुक्त गर्ने जस्ता व्यवस्था गरि सङ्घीयता अनुकूल बनाउने प्रयत्न गरिएको छ । मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय मिति २०७५ चैत्र २ गते स्थापना भई सञ्चालन हुँदै आएको छ । सुरुवाती दिनमा लुम्बिनी प्रदेशको अस्थायी मुकाम बुटवलमा कार्यालय रहेकोमा स्थायी राजधानी राप्ती उपत्यका (देउखुरी) दाङ, नेपालमा सर्ने निर्णय भएसँगै मिति २०७९ मंसिर २८ गतेदेखि स्थायी राजधानी लुम्बिनी प्रदेश राप्ती उपत्यका देउखुरी दाङ स्थित आफ्नै भवनबाट कार्यालय सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

१.२ मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार

नेपालको संविधान एवं मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार तथा सेवाका अन्य शर्त सम्बन्धी ऐन, २०७५ बमोजिम मुख्य न्यायाधिवक्ताको मुलतः देहाय बमोजिमको काम, कर्तव्य र अधिकार रहेको छ;

- ❖ प्रदेश सरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकार : संवैधानिक वा कानूनी विषयमा प्रदेश सरकार वा प्रदेश सरकारले तोकिदिएको अधिकारीलाई राय सल्लाह दिने ।
- ❖ प्रतिनिधित्व एवं प्रतिरक्षा: प्रदेश सरकार पक्ष वा विपक्ष भएको वा प्रदेश सरकारको हक, हित वा सरोकार रहेको संविधान वा कानूनको व्याख्या सम्बन्धी कुनै जटिल संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको वा सम्बन्धित प्रदेशको सन्दर्भमा सार्वजनिक महत्व वा सार्वजनिक

सरोकारको मुद्दामा प्रदेश सरकारको तर्फबाट सम्बन्धीत अदालत वा अन्य न्यायिक वा अर्धन्यायिक निकायमा उपस्थित भई वहस पैरवी र प्रतिरक्षा गर्ने ।

- ❖ **कानूनी राय** : प्रदेश सरकार, प्रदेश सरकारको कार्यालय वा प्रदेश सरकारले तोकिएको अधिकारीलाई कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नमा राय माग गरेमा कानूनी राय दिने ।
- ❖ **लिखित जवाफहरूको प्रभावकारीता** : प्रदेश सरकारका मन्त्रालय सचिवालय र सो अन्तरगतका कार्यालयबाट अदालतमा प्रस्तुत हुने लिखित जवाफ लगायतका कानूनी लिखतमा स्तर कायम गर्न कार्यालयहरू बिच आवश्यक समन्वय गर्ने ।
- ❖ **मानव अधिकारको संरक्षण** : प्रदेश सरकार मातहत रहेका हिरासत तथा थुनुवा कक्षमा रहेका कैदिबन्दिहरू उपर मानवोचित व्यवहार भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने, सोही अनुसारको निर्देशन दिने ।
- ❖ **फैसला कार्यान्वयन** : प्रदेश सरकार र मातहतका निकायहरूका नाममा अदालतबाट भएका आदेश वा फैसलाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न गराउन प्रदेश मन्त्रालय/ सचिवालय/ विभाग वा कार्यालयलाई पत्राचार गरी कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने गराउने ।
- ❖ **वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्ने** : मुख्य न्यायाधिवक्ताले मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन तोकिएको ढाँचामा प्रदेश प्रमुख समक्ष पेस गर्नु पर्ने र त्यस्तो प्रतिवेदन मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय मार्फत प्रदेश सभामा पेस हुनेछ ।
- ❖ **प्रदेश कानून निर्माण तथा कार्यान्वयनमा समन्वय**: प्रचलित प्रदेश कानूनको कार्यान्वयनको क्रममा कुनै कठिनाई आई परेमा वा प्रदेशको कार्यक्षेत्रको कुनै विषयमा तत्काल कानून बनाउनु पर्ने वा भैरहेको कानून संशोधन गर्न वा बनिरहेको कानून लागू गर्नु पर्ने देखिएमा कारण खुलाई प्रदेश सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
- ❖ **प्रदेश प्रोवेशन तथा प्यारोल बोर्डको अध्यक्ष**: फौजदारी कसूर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४ दफा ३८(२) अनुसार मुख्य न्यायाधिवक्ताबाट प्रदेश स्तरीय प्यारोल र प्रोवेशन बोर्डको प्रत्यक्ष निर्देशन, नियन्त्रण र सुपरीवेक्षण मुख्य न्यायाधिवक्ताबाट हुने गरी प्रदेश प्रोवेशन तथा प्यारोल बोर्डको अध्यक्ष मुख्य न्यायाधिवक्ता हुने ।

१.३ मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयको सोच, उद्देश्य र लक्ष्य

१.३.१ सोच

प्रदेश सरकारको मुख्य कानूनी सल्लाहकारको भूमिकाको साथै प्रदेश सरकारको हक हित र सरोकार रहेको विषयमा प्रभावकारी प्रतिनिधित्व र प्रतिरक्षा गर्नु नै मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयको दीर्घकालिन सोच रहेको छ ।

१.३.२ उद्देश्य र लक्ष्य

यस कार्यालयको देहायका उद्देश्य र लक्ष्यहरू रहेका छन्:-

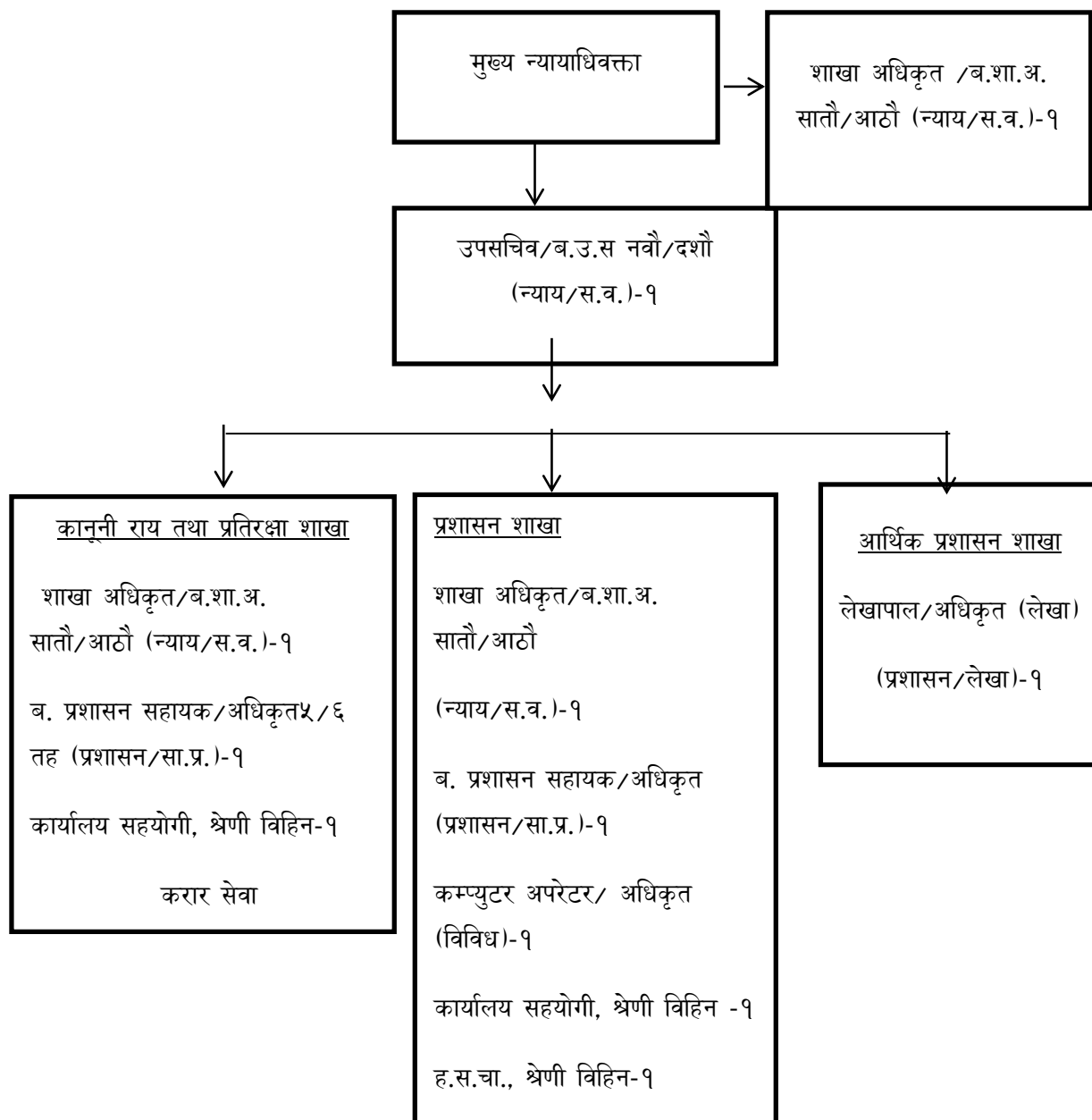
- कानूनी सल्लाह तथा कानूनी राय प्रदान गर्ने
- प्रदेश सरकारको हक हित र सरोकार रहेको मुद्दामा प्रभावकारी प्रतिनिधित्व र प्रतिरक्षा गर्ने ।
- प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार वा सरकार अन्तरगतका निकायहरूलाई कानूनी रूपमा सक्षम बनाइ वहस पैरवी र प्रतिरक्षाका लागि आवश्यक पर्ने प्रमाणहरूको उपलब्धता र व्यवस्थापन गर्ने ।
- संवैधानिक तथा कानूनी जिम्मेवारी प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्ने ।
- व्यवसायिकता विकास तथा संस्थागत सुदृढिकरण गर्ने ।
- मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने ।

१.३ वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयको काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवाका अन्य शर्तसम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ११ अनुसार,

- ✓ मुख्य न्यायाधिवक्ताले मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय र मातहतका अन्य न्यायाधिवक्ताको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन तोकिएको ढाँचामा प्रदेश प्रमुख समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ र त्यस्तो प्रतिवेदन मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय मार्फत प्रदेश सभामा पेश हुनेछ ।
- ✓ उक्त प्रतिवेदन महान्यायाधिवक्तालाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- ✓ प्रत्येक आर्थिक वर्षको वार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिनाभित्र पेश गर्नु पर्नेछ ।

१.४ सँगठनात्मक स्वरूप

१.६ विद्यमान कानूनी व्यवस्था

मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयको काम कर्तव्य र अधिकारलाई व्यवस्थित बनाउन देहायका कानुनी र नीतिगत व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।

❖ नेपालको संविधानको धारा १६०

- ❖ मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवाका अन्य सर्त सम्बन्धि ऐन, २०७५
- ❖ सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०६४
- ❖ प्रदेश सुशासन ऐन, २०७६
- ❖ फौजदारी कसूर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४
- ❖ संघ प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७
- ❖ सरकारी वकील सम्बन्धी नियमावली, २०७७
- ❖ लुम्बिनी प्रदेश सरकारको आ.व. २०८२/०८३ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट

परिच्छेद- २

प्रतिनिधित्व एवं प्रतिरक्षा

२.१ प्रतिनिधित्व एवं प्रतिरक्षा

लुम्बिनी प्रदेश सरकार अन्तर्गतका विभिन्न निकायहरूलाई विपक्षी बनाई विभिन्न अदालतहरूमा दायर हुन आएका मुद्दाहरूको विवरण तथा यस आ.व. मा यस कार्यालयबाट वहस प्रतिरक्षा भई फछ्यौट भएका मुद्दाहरूको अदालत अनुसारको विवरण यस प्रकार रहेको छ:-

अदालत	गत आ.व.बाट जिम्मेवारी सरी आएका	चालु आ.व.मा थप भएका	जम्मा मुद्दा	फछ्यौट विवरण		जम्मा फछ्यौट	बाँकी	कैफियत
				जारी	खारेज			
सर्वोच्च अदालत	८४	३८	१२२	१६	२०	३६	८६	
उच्च अदालत तुलसीपुर बुटवल इजलास	३	२६	२९	६	२०	२६	३	
उच्च अदालत तुलसीपुर	३	१२	१५	५	१०	१५	०	
उच्च अदालत तुलसीपुर नेपालगञ्ज इजलास	४	१८	२२	४	५	९	१३	
उच्च अदालत पाटन	०	०	०	०	०	०	०	
प्रशासकीय अदालत	०	१	१	०	०	०	१	
रुपन्देही जिल्ला अदालत	१	०	१	०	१	१	०	
बाँके जिल्ला अदालत	०	१	१	०	०	०	१	

नवलपरासी जिल्ला अदालत	०	१	१	०	०	०	१	
जम्मा	९५	९७	१९२	३१	५६	८७	१०५	

२.२ बहस पैरवीमा उपस्थिति विवरण

यस कार्यालयबाट यस आर्थिक वर्षमा मुख्य न्यायाधिवक्ता तथा सरकारी वकीलहरूबाट मुद्दाहरूमा विभिन्न अदालतहरूमा बहस पैरवीमा उपस्थित भएको विवरण यस प्रकार रहेको छ:-

अदालत	पेसी पटक	कैफियत
सर्वोच्च अदालत	३७३	
उच्च अदालत तुलसीपुर बुटवल इजलास	९६	
उच्च अदालत तुलसीपुर	६३	
उच्च अदालत तुलसीपुर नेपालगञ्ज इजलास	४०	
उच्च अदालत पाटन	२	
प्रशासकीय अदालत	०	
रुपन्देही जिल्ला अदालत	३	
नवलपरासी जिल्ला अदालत	१	
जम्मा	५७८	

२.३ मुद्दाको विवरण

आ.व. २०८१।०८२ मा भएका फैसला र चालु अवस्थामा रहेका मुद्दाहरूको विवरण देहाय बमोजिम छन्:-

अर्को फाइलबाट लिने ।

२.४ कानुनी राय

कानुनी राय प्रदान गर्नु पर्ने सम्बन्धी नेपाल कानूनका व्यवस्थाहरू

महान्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकार: महान्यायाधिवक्ता नेपाल सरकारको मुख्य कानुनी सल्लाहकार हुनेछ । संवैधानिक एवं कानुनी विषयमा नेपाल सरकार र नेपाल सरकारले तोकिएका अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिनु, महान्यायाधिवक्ताको कर्तव्य हुनेछ । मुख्य न्यायाधिवक्ता प्रदेश

सरकारको मुख्य कानुनी सल्लाहकार हुनेछ र संवैधानिक एवं कानुनी विषयमा प्रदेश सरकार वा प्रदेश सरकारले तोकिदिएको अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिनु मुख्य न्यायाधिवक्ताको कर्तव्य हुनेछ - नेपालको संविधानको धारा १६० (५) । नेपाल सरकारको तर्फबाट दायर भएको मुद्दा फिर्ता लिँदा महान्यायाधिवक्ताको राय लिनु पर्नेछ - नेपालको संविधानको धारा १५८ (३) ।

मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवा शर्त सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ४ मा 'प्रदेश कानून बमोजिम स्थापित संस्था वा निकायले गरेको कुनै निर्णय वा काम कारवाहीबाट प्रदेश सरकारको हकहित प्रतिकूल भएको वा संविधान वा प्रचलित कानूनको उल्लंघन वा सार्वजनिक हित विपरीत भएको छ भन्ने मुख्य न्यायाधिवक्तालाई लागेमा र त्यस्तो निर्णय वा काम कारवाही विरुद्ध उजूर गर्न कानूनले कुनै अधिकारी तोकिएको रहेनछ भने त्यस्तो निर्णय वा काम कारवाही विरुद्ध कानुनी उपचार प्राप्त गर्नसक्नेछ भने दफा ४ मा 'मुख्य न्यायाधिवक्ताले प्रदेश सभा वा सोको कुनै समितिले गरेको आमन्त्रण बमोजिम त्यस्तो बैठकमा उपस्थित भई कानुनी प्रश्नको सम्बन्धमा राय व्यक्त गर्नसक्नेछ ।

प्रदेश सरकार वा प्रदेश सरकारले तोकिदिएको अधिकारीले वा प्रदेश सरकार मातहतका कार्यालयहरूले कुनै संवैधानिक वा कानुनी प्रश्नमा मुख्य न्यायाधिवक्तासँग राय माग गर्दा देहाय बमोजिमको रीत पूरा गरेको हुनुपर्ने देखिन्छ ।

- क) जुन विषयमा राय माग गरिएको हो सो विषयमा निर्णय गर्ने अधिकार त्यस्तो राय माग गर्ने कार्यालय वा अधिकारीलाई हुनुपर्नेछ ।
- ख) जुन विषयमा राय माग गरिएको हो सो सँग सम्बन्धित सम्पूर्ण विवरण संक्षेपमा खुलाई सम्बन्धित कागजात संलग्न गरिएको हुनुपर्नेछ ।
- ग) राय माग गरिएको विषयमा स्पष्ट रूपमा संवैधानिक वा कानुनी प्रश्न उल्लेख गरिएको हुनुपर्नेछ ।
- घ) जुन विषयमा राय माग गरिएको हो सो विषयमा अन्य कुनै प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने भएमा सो सबै प्रक्रिया पूरा गरी राय माग गरेको हुनुपर्नेछ ।
- ङ) जुन विषयमा राय माग गरिएको हो सो विभागीय राय सहित सम्बन्धित कार्यालयको दृष्टिकोण उल्लेख भएको हुनुपर्नेछ ।
- च) राय माग गरिएको विषय र राय दिएको विषय गोप्य रहने ।

क्र.स.	कानुनी राय माग गर्ने निकाय	राय माग गरेको मिति	राय दिएको मिति	राय दिएको सङ्ख्या
--------	----------------------------	--------------------	----------------	-------------------

१	लुम्बिनी प्रदेश सरकार मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय राप्ती उपत्यका (देउखुरी), नेपाल	२०८२/०१/१०	२०८२/०२/१२	१
	जम्मा			१

परिच्छेद- ३

वार्षिक कार्यक्रमहरु कार्यान्वयनको अवस्था

३.१ कार्यालयबाट उपस्थित जनशक्तिको विवरण

वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कार्यालयबाट खटिएका पदाधिकारी, एवं कर्मचारीको विवरण

क्र स	पदाधिकारी, एवं कर्मचारीको विवरण	पद	जिम्मेवारी	कार्यक्रमको नाम
१	श्री यमलाल खनाल	मुख्य न्यायाधिवक्ता	निर्देशक/ अनुगमनकर्ता/ सहजकर्ता	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
२	श्री डा. सूर्यप्रसाद पौडेल	उपन्यायाधिवक्ता/ कार्यालय प्रमुख	संयोजक/ सहजकर्ता	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
३.	श्री इन्दु बसेल	सहायक न्यायाधिवक्ता	सह-संयोजक	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
४.	श्री तेजप्रसाद पाण्डे	सहायक न्यायाधिवक्ता	सहजकर्ता/ प्रतिवेदक	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
५.	श्री दुर्गाप्रसाद पौडेल	लेखा अधिकृत	व्यवस्थापन	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
६.	श्री विरेन्द्र कुमार लाल दास	वरिष्ठ प्रशासन सहायक	व्यवस्थापन	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा

७.	श्री कविता चौधरी	कम्प्यूटर अपरेटर	व्यवस्थापन	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
८.	श्री मधु खनाल	ह.स.चा	सवारी चालक	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
९.	श्री डोलबहादुर थापा मगर	ह.स.चा.	सवारी चालक	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
१०.	बिनु रेग्मी	कार्यालय सहयोगी	व्यवस्थापन सहयोगी	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा
१०.	श्री राम प्रसाद पाण्डे	कार्यालय सहयोगी	व्यवस्थापन सहयोगी	लक्षित वार्षिक कार्यक्रम सवैमा

वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कार्यालय कार्यालय बाहिरबाट खटिएका स्रोत व्यक्तिहरुको विवरण

क्र स	पदाधिकारी, एवं कर्मचारीको विवरण	पद	जिम्मेवारी	कार्यक्रमको नाम
१	मा. टेकप्रसाद दुङ्गाना	न्यायाधीश, सर्वोच्च अदालत	सहजकर्ता / स्रोत व्यक्ति	लुम्बिनी प्रदेश कानुन निर्माण र कार्यान्वयनका चुनौती तथा समाधानका उपाय विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम
२	मा. रमेश बडाल	महान्यायाधिवक्ता	निर्देशक/ अनुगमनकर्ता/ सहजकर्ता	लुम्बिनी प्रदेश कानुन निर्माण र कार्यान्वयनका चुनौती तथा समाधानका उपाय विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम
३	श्री लोकराज पराजुली	नायव महान्यायाधिवक्ता	सहजकर्ता / स्रोत व्यक्ति	लुम्बिनी प्रदेश कानुन निर्माण र कार्यान्वयनका

				चुनौती तथा समाधानका उपाय विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम
४	श्री टिकाराम भट्टराई	वरिष्ठ अधिवक्ता	सहजकर्ता / स्रोत व्यक्ति	लुम्बिनी प्रदेश कानून निर्माण र कार्यान्वयनका चुनौती तथा समाधानका उपाय विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम
५	श्री सोमाकान्त भण्डारी	सहन्यायाधिवक्ता	सहजकर्ता / स्रोत व्यक्ति	रिट प्रतिरक्षा लिखित जवाफ को स्तरीयता एवं कानूनी राय मा प्रभावकारिता विययक गोष्ठी अन्तरक्रिया कार्यक्रम
६	श्री राजेन्द्र प्रसाद अधिकारी	उप सचिव (कानून)	सहजकर्ता / स्रोत व्यक्ति	रिट प्रतिरक्षा लिखित जवाफ को स्तरीयता एवं कानूनी राय मा प्रभावकारिता विययक गोष्ठी अन्तरक्रिया कार्यक्रम
७.	श्री प्रकाश मरासिनी	उपन्यायाधिवक्ता (उ.स.व.का)	सहजकर्ता (गुल्मीमा मात्र)	समुदायमा कानुनी शिक्षा तथा सचेतना सम्बन्धि अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम
८.	श्री मेघनाथ खनाल	Assistant Professor (लु.बौ.वि. स्कुल अफ ल)	सहजकर्ता विश्वविद्यालयमा मात्र	विश्व विद्यालयका विद्यार्थीहरु सँग कानूनी अन्तरसंवाद कार्यक्रम

३.२ आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ सम्मपन्न कार्यक्रमको झलक

क्र.स	कार्यक्रम नाम	कार्यक्रम संचालन गरिएको	सहभागिताको संख्यात्मक अवस्था	कैफियत
-------	---------------	-------------------------	------------------------------	--------

		मिति	समय	स्थान	पुरुष	महिला	जम्मा	
१.	सचेतनाका लागि पुस्तक हस्तान्तरण कार्य	२०८१।११।२३	विहान १० बजे	कारागार कार्यालय अर्घाखाची	९	५	१४	
२.	समुदायमा कानुनी शिक्षा तथा सचेतना सम्बन्धि अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम	२०८१।११।२४	विहान १० बजे	रेसुङ्गा नगरपालिका वडा नं ९ को कार्यालय गुल्मी	२४	१०२	१२६	
३.	स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि एवं न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरु संग न्यायिक अन्तरसंवाद कार्यक्रम	२०८१।११।२६	विहान १० बजे	सिस्ने गाउँकालिकाको सभाहल, रुकुम पुर्व	३१	१२	४३	
४.	विश्व विद्यालयका विद्यार्थीहरु संग कानूनी अन्तरसंवाद कार्यक्रम	२०८१।१२।१५	विहान १० बजे	लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय स्कुल अफ ल को सभाहल	३८	५३	९१	

५	समुदायमा कानुनी शिक्षा तथा सचेतना सम्बन्धी अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम	२०८२।०३।०२		श्री सरस्वती मा.वि. हंसपुर चाभा, प्युठाम	५१	३५	८६	
६	रिट प्रतिरक्षा लिखित जवाफ को स्तरीयता एवं कानूनी राय मा प्रभावकारिता विययक गोष्ठी अन्तरक्रिया कार्यक्रम	२०८१।११।०६	विहान ८ बजे	लुम्बिनी हल राप्ती उपत्यका (देउखुरी), दाङ	४५	५	५०	
७	अन्तर प्रदेश अनुभव आदान प्रदान कार्यक्रम	२०८१।११।१३		मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सुदुरपश्चिम प्रदेश	१६	२	१८	
८	संघीयताको सवलीकरणमा प्रदेश कानून निर्माण तथा कार्यान्वयनका चुनौती र समाधान विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम	२०८२।०३।०६	विहान ८ बजे	लुम्बिनी ग्रिन होटल लमही	७८	२१	९९	
९	प्रहरी हिरासत एवं कारागार अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०७।२१	विहान ८ बजे	जिल्ला प्रहरी कार्यालय तथा कारागार कार्यालय, घोराही	५	१	६	

१०	कारागार अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०७।२१	दिउसो २ बजे	कारागार कार्यालय, तुलसीपुर	५	१	६	
११	प्रहरी हिरासत एंव कारागार अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०८।०७	विहान २ बजे	जिल्ला प्रहरी कार्यालय तथा कारागार कार्यालय अर्घाखाँची	५	१	६	
१२	प्रहरी हिरासत एंव कारागार अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०८।०८	विहान ८ बजे	जिल्ला प्रहरी कार्यालय तथा कारागार कार्यालय, गुल्मी	२	७	९	
१३	प्रहरी हिरासत एंव कारागार अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०८।०८	दिउसो ५ बजे	जिल्ला प्रहरी कार्यालय तथा कारागार कार्यालय पाल्पा	१३	०	१३	
१४	प्रहरी हिरासत एंव कारागार अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०९।०४	विहान ११ बजे	जिल्ला प्रहरी कार्यालय तथा कारागार कार्यालय नवलपरासी पश्चिम	८	१	९	

१५	प्रहरी हिरासत एवं कारागार अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०९।०५	दिउसो १२ बजे	जिल्ला प्रहरी कार्यालय तथा कारागार कार्यालय, रुपन्देही	८	१	९	
१६	बाल सुधार गृह अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।०९।०५	बेलुका ५ बजे	रुपन्देही	५	२	७	
१७	प्रहरी हिरासत अनुगमन/निरिक्षण	२०८१।११।२६	दिउसो २ बजे	जिल्ला प्रहरी कार्यालय रुकुम (पुर्व)	२	६	८	

३.३ कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धी कार्यक्रम

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयको वार्षिक कार्यक्रम अनुसार मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा कार्यरत जनशक्तिहरुको बहुआयामिक क्षमता अभिवृद्धी गर्ने उद्देश्यले यस आ.व.मा सहायक न्यायाधिवक्ता तेजप्रसाद पाण्डे , अधिकृत छैठौं (लेखा) दुर्गाप्रसाद पौडेल र वरिष्ठ प्रशासन सहायक विरेन्द्र कुमार लाल दासले ड्राइभिङ तालिम लिएर सवारी चालक अनुमति पत्र हासिल गर्नुभएको छ ।

३.४ समुदायमा कानूनी शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रम

समुदायमा कानूनी शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रमलाई देहायका उपशिर्षकमा आयोजना गरी सम्पन्न गरिएको छ ।

३.४.१ समुदायमा कानुनी शिक्षा तथा सचेतना सम्बन्धि अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम

मुख्य न्यायाधिवक्ताका कार्यालय लुम्बिनी प्रदेशको आयोजनामा गुल्मी जिल्ला रेशुङ्गा नगरपालिका वडा नम्बर ९ को कार्यालयमा वडास्तरीय जनप्रतिनिधिहरु, सामुदायिक सहजकर्ताहरु, समुदायका अगुवा एवं शिक्षक तथा विद्यार्थीहरु समेतको उपस्थितिमा स्थानीय न्यायिक समितिले निरूपण गर्ने तथा मेलमिलापका माध्यमबाट निरूपण गरिने विवाद, क्षेत्राधिकार सहित के कस्ता विवादहरु भएमा न्यायिक समितिमा उजुरी गर्ने र सो प्रक्रियाका बारेमा सरोकारवालाहरुलाई जानकारी गराइएको थियो

। उक्त कार्यक्रममा मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट स्रोत व्यक्तिको रूपमा जानु भएका उच्च सरकारी वकिल कार्यालय बुटवलका उपन्यायाधिवक्ता श्री प्रकाश मरासिनीले सहजीकरण गर्नु भएको थियो । सो क्रममा सहभागीहरूलाई परिवर्तित अवस्थामा निर्माण भएका सरोकारित कानूनको समेत जानकारी गराइएको थियो । उक्त कार्यक्रममा आयोजक कार्यालयबाट मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री यमलाल खनाल, कार्यालय प्रमुख डा. सूर्यप्रसाद पौडेल लगायतका कर्मचारीहरू, रेशुङ्गा नगरपालिकाबाट उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय गुल्मीबाट जिल्ला न्यायाधिवक्ता सहित कर्मचारीहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

उक्त कार्यक्रमको छलफलमा उठेका मुख्य मुख्य विषयहरू र तिनको समाधान

प्रस्तुतिकरण, छलफल, प्रश्नोत्तर एवं समुह छलफलका विधिबाट संचालन गरिएको उक्त कार्यक्रममा विशेषतः सहभागीहरूले स्थानीय न्यायिक समिति तथा वडा स्तरमा रहेका सामुदायिक मेलमिलापकर्ताहरूले मेलमिलापका सन्दर्भमा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि, मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयले गर्ने काम र समुदाय सँगको सहकार्य के कस्तो हुने भन्ने सम्बन्धि समेत जिज्ञासा राखिएको थियो । विशेष त कानुनी शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले संचालन गरिएको उक्त कार्यक्रममा मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री यमलाल खनालले न्यायिक क्षेत्रमा गुल्मी जिल्लाले हासिल गरेको न्यायिक इतिहास समेतको चर्चा गर्दै सहभागीहरूको जिज्ञासा समाधान गर्नु भएको थियो ।

माध्यमिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूसँग छलफल प्यूठान जिल्ला स्थित सरुमारानी गाँउपालिका- ३ श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय चाभ प्यूठानमा विद्यालयका विद्यार्थीहरू, शिक्षक तथा विद्यालयका कर्मचारीहरूसँग मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य अधिकारहरू कार्यालयको परिचय लागु औषध नियन्त्रण लैगिक हिंसा बालविवाह लगायतका फौजदारी कसुरसँग सम्बन्धित विषयहरूमा छलफल तथा अभिमुखिकरण गरिएको थियो ।

३.४.२ स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरू एवं न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूसँग न्यायिक अन्तरसंवाद कार्यक्रम

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको स्थानीय न्यायिक समितिको काम, न्यायिक कार्यविधि र स्थानीय न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार लगायत स्थानीय तहले गरिरहेको अभ्यास र सोमा मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयको भूमिका एवं अन्तरसम्बन्धका आयामहरूको सन्दर्भमा रुकुम पूर्व जिल्लाका तीन वटै स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरू, स्थानीय न्यायिक समितिका पदाधिकारी एवं सदस्यहरू, स्थानीय न्यायिक समितिको सचिवालयमा कार्यरत कर्मचारीहरू, जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय तथा नेपाल बार एसोसियसन लगायतका सरोकारवालाहरूका विचमा एक दिने न्यायिक

अन्तर संवाद कार्यक्रम संचालन भएको थियो । मुख्य न्यायाधिवक्ताको अध्यक्षता तथा तीन वटै पालिकाका प्रमुखहरुको आतिथ्यतामा सम्पन्न कार्यक्रममा कार्यालय प्रमुख डा. सूर्य प्रसाद पौडेलले कार्यक्रमको उद्देश्य एवं मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयको काम कर्तव्य अधिकार लगायतका विषयमा सहभागीहरु सँग छलफल तथा सहजीकरण गर्नु भएको थियो । सहायक न्यायाधिवक्ता तेजप्रसाद पाण्डेले स्थानीय न्यायिक समितिको काम कर्तव्य र क्षेत्राधिकार एवं कार्यविधिका बारेमा सहजीकरण गर्नु भएको थियो ।

उक्त कार्यक्रमको छलफलमा उठेका मुख्य मुख्य विषयहरु र तिनको समाधान

उक्त कार्यक्रममा स्थानीय न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरुले आफुले आफ्नो स्थानीय तहमा सम्पादन गरेका न्याय सम्पादनको अनुभव, अपनाइएको कार्यविधि, मुद्दा पछ्यौट गरेको विवरण, आफुले निरूपण तथा मेलमिलाप गरेको विषय र न्याय सम्पादनका क्रममा आइपरेका चुनौती तथा अपनाइएका समाधानको उपायहरुका बारेमा जिज्ञासाहरु उठाएका थिए । स्थानीय न्यायिक समितिको सचिवालयमा कार्यरत कर्मचारीहरुले स्थानीय तहमा दर्ता हुन आउने विवादका विषय तथा स्थानीय न्यायिक समितिको क्षेत्राधिकार लगायत विषयमा जिज्ञासा प्रस्तुत गरेका थिए । पालिका स्तर तथा वडा स्तरीय जनप्रतिनिधिहरुले स्थानीय तहको समग्र कानूनको निर्माण तथा कार्यान्वयनको विषयमा आफ्ना अनुभवहरुको आदान प्रदान समेत गरेका थिए ।

सोही कार्यक्रममा मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयको तर्फबाट मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री यमलाल खनालले सहभागीको तर्फबाट उठेका जिज्ञासाहरुको सम्बोधन गर्दै नेपालको समग्र न्याय प्रणाली, परिवर्तित कानुनी संरचना, तिनै तहका सरकारको कानुनी तथा न्यायिक क्षेत्राधिकारको सवाल तथा अदालतबाट समय समयमा प्रतिपादित नजिरहरुको समग्रतामा जानकारी गराउनु भएको थियो ।

३.४.३ कानूनका विद्यार्थीहरूसँग अन्तरसंवाद कार्यक्रम

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयले नेपालको संविधान तथा मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य र अधिकारका सम्बन्धमा बनेको ऐन लगायतका आधारबाट आफ्नो कार्य सम्पादन अगाडी बढाउँदै आएको छ । यसै क्रममा कार्यालयले लुम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय स्कुल अफ ल का विद्यार्थी तथा प्राध्यापकहरूसँग कानुनी अन्तरसंवाद कार्यक्रम सम्पन्न भयो । उक्त अवसरमा मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य तथा अधिकारका एवं संघीयतामा न्यायिक अभ्यास एवं कानुनी तथा न्यायिक कार्यविधिहरुका बारेमा विद्यार्थीहरु विच छलफल गरिएको थियो । उक्त कार्यक्रममा विश्वविद्यालयका सहायक प्राध्यापक श्री मेघनाथ खनालले संघीयता र नेपालको न्यायपालिका विषयमा प्रस्तुतीकरण समेत गर्नुभएको थियो ।

उक्त कार्यक्रमको छलफलमा उठेका मुख्य मुख्य विषयहरू र तिनको समाधान

उक्त कार्यक्रममा विश्वविद्यालयका डिन हरिशरण चकुनले यस्ता किसिममा अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रमहरू निरन्तर हुनुपर्नेमा जोड दिदै मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयले कानून सँग सरोकार राख्ने सरोकारवाला सँग निरन्तर संवाद तथा अन्तरक्रिया गर्दै आफ्नो कार्य सम्पादन गर्नु पर्ने र मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयसँग विश्व विद्यालयले समन्वय र सहकार्यका लागि प्रतिवद्ध रहेको जानकारी दिनु भयो । विश्वविद्यालयका निर्देशक एवं क्याम्पस प्रमुख बरिष्ठ अधिवक्ता श्री प्रकाशमणि शर्माले सार्वजनिक सरोकार एवं संघीय राज्य संरचनाको अभ्यास गर्दै गर्दा केन्द्र सरकारबाट अधिकारको विनियोजनमा आनाकानी भएको अवस्थामा अधिकारको उपयोगको लागी संस्थागत एवं कानुनी उपचारमा जान समेत मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयलाई सुझाव दिनुभयो। यसै गरी उक्त विश्वविद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू सिमाना थापा क्षेत्रीले महान्यायाधिवक्ता कार्यालय र मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालय विचको समन्वय तथा सहकार्य एवं आइपर्ने चुनौतीको समाधानका सन्दर्भमा, नविना घिमिरेले फैसला कार्यान्वयनमा मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयको भूमिकाको सन्दर्भमा, अमर पाण्डेले मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयबाट गरिने हिरासत तथा कारागार अनुगमनका क्रममा प्रदान गरिएका सुझावहरूको कार्यान्वयन तथा यसका चुनौतीका सन्दर्भ लगायतमा जिज्ञासा राखिएको थियो । कार्यक्रममा उठेकाका सुझाव एवं जिज्ञासा जिज्ञासाका सम्बन्धमा नेपालको संविधान, मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकार, संघीयतामा न्यायपालिकाको अवधारणा लगायतका परिस्थितहरूको आधारमा मुख्य न्यायाधिवक्ताबाट सम्बोधन भएको थियो ।

उक्त कार्यक्रम मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयका उपन्यायाधिवक्ता डा. सुर्य प्रसाद पौडेलको अध्यक्षता मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री यमलाल खनालको प्रमुख आतिथ्यता एवं लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालयका डिन, क्याम्पस प्रमुख, प्राध्यापकहरू एवं विद्यार्थीहरूको उपस्थितिमा सम्पन्न भएको थियो ।

कार्यक्रमका सवल पक्षहरू

विशेषतः मुख्य न्यायाधिवक्ताले सम्पादन गर्ने कार्यहरूलाई व्यवस्थित तरिकाले सम्पन्न गर्न सामुदायिक सहभागिता गराउने उद्देश्यले आयोजना गरिएको कार्यक्रममा देहायका सवल पक्षहरू रहेका छन्:-

- कार्यक्रमको लक्षित सरोकारवालाहरू समुदाय, विश्वविद्यालयका विद्यार्थी एवं स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरूको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो।
- यस कार्यक्रमले मुख्य न्यायाधिवक्तालाई समुदायसँग जोड्ने सम्बन्ध सेतुको रूपमा स्थापित भएको छ ।

- मुख्य न्यायाधिवक्ताले सम्पादन गर्ने कार्यहरूलाई व्यवस्थित तरिकाले सम्पन्न गर्न सामुदायिक सहभागिता अभिवृद्धी भएको छ ।
- सरोकारवालाहरूले मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकारका विषयमा जानकारी हासिल गरेका छन् ।
- स्थानीय स्तरमा उत्पन्न हुने विवादको स्वरूप, प्रकृति तथा ति विवादहरूको निरूपण गर्ने निकाय, विवाद समाधानका वैकल्पिक उपायहरूका बारेमा जानकारी हासिल गरेका छन् ।
- स्थानीय न्यायिक समितिका पदाधिकारीको न्याय सम्पादन कार्यविधि, रुकुम पुर्व जिल्लामा अभ्यास गरेको प्रक्रिया र सुधारको उपायका बारेमा रुकुम जिल्लाका जनप्रतिनिधिहरूलाई पुनर्ताजगी गरिएको र पालिकाहरू विच अन्तरसम्बन्ध विकास भएको छ ।
- लुम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय स्कुल अफ ल मा कानुनका विद्यार्थी एवं प्राध्यापकहरूसँगको समन्वयमा कानुनका विद्यार्थीहरूसँगको कानुनी अन्तरसंवादले मुख्य न्यायाधिवक्ताले बहस पैरवी र प्रतिरक्षा गर्ने मुद्दाका सवाल तथा विषयबस्तुहरू सम्बन्धमा जानकारी हासिल गरेका छन् । जसले विद्यार्थीहरूमा समन्वयतामक उर्जा विकास भएको छ ।
- विश्व विद्यालयको कानुनी अन्तर संवाद कार्यक्रममा विद्यार्थीहरूले मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यलयको जनशक्ति व्यवस्थापन, मुख्य न्यायाधिवक्ताको अधिकार प्रत्यायोजन, संघिय शासन व्यवस्थामा गरिएको न्यायिक अभ्यास लगायतका विषयमा प्रश्नोत्तरात्मक अन्तरक्रिया गरेका छन् । जसबाट तत् तत् विषयमा सहभागीहरूले जानकारी हासिल गरेका छन् ।

३.५ लुम्बिनी प्रदेशमा रहेका हिरासत तथा कारागारहरूको अनुगमन

नेपालको संविधान तथा मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवाका अन्य सर्त सम्बन्धी ऐन २०७५ ले दिएको अधिकार बमोजिम यस कार्यालयबाट मुख्य न्यायाधिवक्ताको नेतृत्वमा प्रदेश अन्तरगतका जिल्लाहरूमा रहेका प्रहरी कार्यालयका हिरासतहरू, जिल्ला कारागार कार्यालयहरू र बाल सुधार गृहको (दाङ, अर्घाखाँची, गुल्मी, पाल्पा, रुपन्देही, कपिलवस्तु, रुकुम पुर्व र नवलपरासी) अनुगमन गरी तहाँ रहेका समस्या समाधानका लागि तत् तत् कार्यालयहरूलाई आवश्यक निर्देशन तथा सरोकारवाला निकायलाई ध्यानाकर्षण गरिएको छ । अनुगमनका क्रममा देहायका समस्याहरू देखिएका थिए:

- ✓ हिरासत, बाल निगरानी कक्ष, कारागार तथा बाल सुधार गृहमा रहेका कैदी, थनुवा तथा कानूनको विवादमा परेका बालबालिकाहरूले कानून बमोजिमको मानवोचित व्यवहार पाउन सकेको नदेखिएको,

- ✓ सबै जसो जिल्ला कारागारहरूमा कारागारको क्षमता भन्दा बढी कैदी तथा बन्दीहरू राखिएको ।
- ✓ सबै कारागारमा कैदीहरूको स्वास्थ्य परीक्षण एवं न्युनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सेवा सुविधाको अभाव देखिएको ।
- ✓ कारागारहरूमा कैदीलाई अदालतमा उपस्थित गराउनको लागी गाडी अभाव रहेको ।
- ✓ रुपन्देही जिल्लामा रहेको बाल सुधार गृहमा क्षमता भन्दा बढी कानूनको विवादमा परेका बालबालिका राखिएको, कानूनको विवादमा परेका बालबालिकाहरूको शिक्षाका लागि उपयुक्त अवसर उपलब्ध हुन नसकेको पाइएको ।
- ✓ बालसुधार गृहमा न्युनतम भौतिक सुविधाको अभावले सुधारको वातावरण बन्न नसकेको ।
- ✓ कतिपय कैदीहरूलाई कारागारमा राख्दा कैदी पुर्जी विनै राखेको देखिएको हुँदा कैदी तथा थुनुवाको कैदी पुर्जी एंवम थुनुवा पुर्जी लिइ कारागारमा राख्नका लागि निर्देशन दिएको ।
- ✓ आफन्त तथा कानून व्यवसायीसँग भेटघाटका लागि अलग कोठा नभएको कारणले कैदी र थुनुवाको गोपनीयता कायम हुन नसक्ने अवस्था देखिएको ।
- ✓ कतिपय कारागारमा स्वास्थ्यकर्मीको पद रिक्त रहेको तथा औषधीको उपलब्धता पर्याप्त नभएको पाइएको तथा नियमित रूपमा कैदी र थुनुवा स्वास्थ्य परीक्षण हुने गरेको नदेखिएको

गर्नुपर्ने सुधारहरू

- ✓ कारागारको भौतिक पूर्वाधार, कैदी तथा बन्दीहरूको मानवोचित व्यवहार तथा मानव अधिकारको संरक्षणको लागि प्रदेश सरकारले विशेष सहयोग र पहल गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको छ ।
- ✓ तुलसीपुर कारागार बाहेक हिरासत र कारागार कक्षमा दोहोरो हावा र पर्याप्त प्रकाश पुग्ने, कक्ष भित्रै शौचालय, स्नानकक्ष, अध्ययन कक्ष र मनोरञ्जन स्थलको व्यवस्था हुनसक्ने गरी कक्षको न्यूनतम मापदण्ड सहितको हिरासत र कारागार कक्ष निर्माण गर्न जरुरी छ । यसका लागि अन्तराष्ट्रिय अभ्यास समेतलाई दृष्टिगत गरी थुनुवा तथा कैदीहरूका लागि आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधार र सुविधाको स्पष्ट मापदण्ड निर्धारण गरी लागु गर्ने ।
- ✓ प्रहरी हिरासतमा रहेका थुनुवाहरूको लागि आवश्यक कानुनी परामर्शको लागि सहजीकरणको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

- ✓ नयाँ मापदण्ड अनुसार भवन निर्माण, कारागार तथा हिरासत कक्षको स्तरोन्नति तथा कैदी बन्दीको स्थानान्तरण, खानेपानी लगायतका आधारभुत वस्तुको व्यवस्था, सिधा खर्चको समयानुकूल उपलब्धता, बिरामी कैदीहरूको पृथकीकरण गरी व्यवस्थापन, आय आर्जनका लागि उत्पादन मूलक काम, नियमित स्वास्थ्य जाँचको व्यवस्था, उर्जा तथा इन्धनको व्यवस्था र सुलवता तथा गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था लगायतका कार्यहरूलाई प्राथमिकता साथ गर्नुपर्ने ।
- ✓ प्रदेश अन्तरगत रहेका समग्र कैदी/बन्दीहरूलाई समेट्ने गरि प्रदेश राजधानी क्षेत्रमा एउटा कारागार भवनको निर्माण गरि उनीहरूलाई आय आर्जनका लागि वृहत व्यवसायिक गतिविधिमा संलग्न गराउने वातावरण सिर्जना गर्ने ।

३.६ अन्तर प्रदेश स्तरीय अध्ययन अवलोकन तथा अनुभव आदान प्रदान कार्यक्रम

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सातवटै प्रदेशसँग अनुभव आदान प्रदान तथा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, अन्य मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयहरूले अपनाएका Best practices हरूलाई अवलम्बन गर्ने र कार्यस्थलमा देखा परेका जटिलता तथा समस्याहरूलाई समाधान गर्ने उद्देश्यले यस कार्यालयबाट मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री यमलाल खनाल लगायतको टोली अन्तर प्रदेश अनुभव आदान प्रदानको लागि मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सुदुरपश्चिम प्रदेशमा मिति २०८१/११/१३ गते गएकोमा मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालय सुदुरपश्चिमका माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री ठेकेन्द्र राज जोशी समेतको टोलीले स्वागत गरे पश्चात अन्तरक्रिया कार्यक्रम सुरु भएको थियो । अन्तरक्रिया कार्यक्रमको संचालन सहायक न्यायाधिवक्ता ईश्वर कुमार आग्रीले गर्नु भएको थियो । कार्यक्रमको अध्यक्षता सुदुरपश्चिम प्रदेशका माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री ठेकेन्द्रराज जोशी ज्यूले गर्नु भएको थियो भने लुम्बिनीका मुख्य न्यायाधिवक्ता यमलाल खनाल प्रमुख अतिथि हुनुहुन्थ्यो । स्वागत मन्तव्य तथा मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सुदुरपश्चिम प्रदेश धनगढी कैलालीको गतिविधि बारे उपन्यायाधिवक्ता टेक बहादुर थापा ज्यूले प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । यसैगरी मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालय लुम्बिनी प्रदेशको गतिविधि बारे सहायक न्यायाधिवक्ता श्री तेजप्रसाद पाण्डेले स्पष्ट पार्नुभएको थियो । अन्तरक्रिया कार्यक्रममा सहभागीहरूले विविध विषयमा आफ्नो धारणा व्यक्त गर्नुभएको थियो । प्रमुख अतिथि रहनु भएका लुम्बिनी प्रदेशका मुख्य न्यायाधिवक्ता यमलाल खनाल ज्यूले अन्तर प्रदेश स्तरीय अध्ययन अवलोकन तथा अनुभव आदान प्रदान कार्यक्रमलाई नियमित र प्रभावकारी बनाइएमा कार्य सम्पादनमा देखा परेका जटिलताहरू क्रमशः घट्दै जाने भएको हुँदा निरन्तरताको

लागी प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो । उक्त कार्यक्रम १८ जना सहभागीहरू विच अनुभव आदान प्रदान तथा अन्तरक्रिया सम्पन्न भएको थियो ।

३.७ लिखित जवाफ र कानूनी रायको स्तरीय अभिवृद्धीको लागि आवश्यक कार्यक्रम

मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयबाट प्रदेश सरकार पक्ष वा विपक्ष भएको वा प्रदेश सरकारको हक, हित वा सरोकार रहेको संविधान वा कानूनको व्याख्या सम्बन्धी कुनै जटिल संवैधानिक वा कानूनी प्रश्न समावेश भएको वा सम्बन्धित प्रदेशको सन्दर्भमा सार्वजनिक महत्व वा सार्वजनिक सरोकारको मुद्दामा प्रदेश सरकारको तर्फबाट वहस पैरवी तथा प्रतिरक्षा गर्ने गर्ने र प्रदेश सरकार, प्रदेश सरकारको कार्यालय वा प्रदेश सरकारले तोकिएको अधिकारीलाई कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नमा राय माग गरेमा कानूनी राय दिने लगायतका कार्यहरू हुदै आइरहेकोमा प्रदेश सरकारसँग सरोकारित मुद्दाको प्रभावकारी प्रतिरक्षा र कानूनी रायलाई व्यवस्थित गराउन तथा प्रदेश सरकार वा प्रदेश सरकार माहतका कार्यालयहरूमा कानूनी राय, रिट तथा लिखित जवाफ सम्बन्धी सैद्धान्तिक अवधारणको बारेमा जानकारी दिन, लिखित जवाफहरू गुणस्तरीय तथा तथ्य, प्रमाण आधारित बनाउन, कानूनी राय लिनु पर्ने अवस्था र कानूनी राय लिँदा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि बारे स्पष्ट जानकारी दिन, रिट सम्बन्धि सैद्धान्तिक र कार्यविधिगत अवधारणा बुझाउन तथा मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य र अधिकार बारे सहभागीहरूलाई जानकारी दिने उद्देश्यले यस कार्यालयको वार्षिक स्विकृत कार्यक्रम अनुसार कानूनी राय र लिखित जवाफ सम्बन्धी एक दिवसीय प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो ।

मुख्य न्यायाधिवक्ता माननीय यमलाल खनालको अध्यक्षता, लुम्बिनी प्रदेश सरकारका प्रमुख सचिव श्रीमान् बाबुराम अधिकारीको प्रमुख आतिथ्यता तथा प्रदेश कानून सचिव रामजी दनाई को आतिथ्यतामा र सहायक न्यायाधिवक्ता तेजप्रसाद पाण्डेको संचालनमा सम्पन्न भएको कार्यक्रममा उप न्यायाधिवक्ता डा. सूर्यप्रसाद पौडेलले स्वागत तथा उद्देश्यमाथी प्रकाश पार्नुभएको थियो । कार्यक्रममा प्रदेश सरकार अन्तरगतका मन्त्रालयहरू एवं निकायमा कार्यरत कानून अधिकृतहरू एवं कानून तथा मुद्दामा शाखा महाशाखामा कार्यरत प्रमुखहरूको उपस्थिति रहेको थियो ।

३.८ प्रदेश कानून निर्माण र कार्यान्वयनका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरू बिचको अन्तरक्रिया कार्यक्रम प्रदेश कानून निर्माणको अवस्थाको समिक्षा गरी प्रदेश सभा तथा मुख्यमन्त्री कार्यालय लगायतका सरोकारवालाहरूलाई सुझावहरू प्रदान गर्ने र आगामी दिनमा प्रदेशको कानूनको निर्माणलाई थप सुदृढ गर्ने प्रदेश कानून कार्यान्वयनको अवस्थाको समिक्षा गरी प्रदेश सभा तथा मुख्यमन्त्री कार्यालय लगायतका सरोकारवालाहरूलाई सुझावहरू प्रदान गर्ने र आगामी दिनमा प्रदेशको कानूनको

कार्यान्वयनलाई थप सुदृढ गर्ने, मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयको काम कर्तव्य अधिकारका विषयमा उपस्थित सरोकारवालाहरूका माझमा छलफल गरी प्रदेश सरकारसँग सरोकारित मुद्दाको प्रतिरक्षालाई थप सुदृढ र प्रभावकारी बनाउने, प्रदेशको भौगोलिक क्षेत्रभित्र रहेका संघीय संरचनाको प्रतिनिधित्व गर्ने सरोकारवाला कार्यालयहरू विशेषत उच्च अदालत तुलसीपुर सो अन्तरगतका इजलासहरू, जिल्ला अदालतहरू, सुरक्षाका प्रतिनिधहरू, उच्च सरकारीवकिल कार्यालयहरू, नेपाल बार एसोशियसनका उच्च तथा बार इकाइहरू लगायतका निकायहरू सँग प्रदेश सभा एवं प्रदेश सरकारका विचमा समन्वय तथा सहकार्यको भावनाको विकास गराउने, संघीयताको सबलीकरणमा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न प्रदेश सभा अन्तरगतका समितिहरू, दलका नेता तथा संसदीय दलका सचेतकहरू, प्रदेश सरकारका मन्त्रालय र निकायहरूको जिम्मेवारी र जवाफदेहितामा सहजीकरण गर्ने, गराउने उद्देश्यले **सङ्घीयताको सबलीकरणमा प्रदेश कानून निर्माण तथा कार्यान्वयन चुनौती र समाधान विषयक सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रिया** कार्यक्रम मिति २०८२ साल असार ६ गते लमही नगरपालिका दाङ स्थित होटल ग्रिन लुम्बिनिको सभाहलमा विहान ८:०० देखि साँझ ५:०० बजे सम्म संचालन गरिएको हो ।

प्रस्तुत कार्यक्रममा मुख्य न्यायाधिवक्ता श्री यमलाल खनालको अध्यक्षता, लुम्बिनी प्रदेश सरकारका माननीय मुख्यमन्त्री चेतनारायण आचार्यको प्रमुख आतिथ्यता, सर्वोच्च अदालतका मा. न्यायाधीश श्री टेक प्रसाद ढुङ्गाना, नेपाल सरकारका माननीय महान्यायाधिवक्ता श्री रमेश वडाल, लुम्बिनी प्रदेश सभाका मा.सभामुख श्री तुलाराम घर्तिमगर, उच्च अदालतका तुलसीपुरका मुख्य न्यायाधीश श्री राजेश्वर तिवारी समेतको आतिथ्यता तथा प्रदेश सभाका विभिन्न समितिका माननिय सभापतिहरू, संसदीय दलका नेताहरू , प्रदेश सभाका विभिन्न दलका सचेतकहरू एवं प्रदेश सभाका सदस्यहरू, प्रदेश सरकारका प्रमुख सचिव श्री बाबुराम अधिकारी, नायब महान्यायाधिवक्ता श्री लोकराज पराजुली, उच्च अदालतका न्यायाधीशहरू, विज्ञ प्रशिक्षक एवं बरिष्ठ अधिवक्ता श्री टिकाराम भट्टराई, लुम्बिनी प्रदेश सरकारका सचिवहरू , महान्यायाधिवक्ता कार्यालयबाट आउनु भएका सहन्यायाधिवक्ता एवं उच्च सरकारी वकील कार्यालयका सहन्यायाधिवक्ता, उच्च अदालतका रजिस्टारहरू, माननीय जिल्ला न्यायाधीशहरू , प्रमुख जिल्ला अधिकारी, प्रहरी नायब महानिरिक्षक, पुर्व मुख्य न्यायाधिवक्ता, पार्षद, नेपाल कानून व्यवसायी परिषद लुम्बिनी , जिल्ला न्यायाधिवक्ताहरू तथा सहायक न्यायाधिवक्ता, प्रदेशमा कार्यरत कानून अधिकृतहरू, उच्च अदालत बार एकाई अध्यक्ष/ बरिष्ठ अधिवक्ता/ अधिवक्ताहरू सहित जम्मा २१ महिला ७८ पुरुष ९९ जनाको को सहभागिता रहेको थियो । यस कार्यक्रमको विस्तृत प्रतिवेदन प्रदेश सभा तथा मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को

कार्यालयमा हस्तान्तरण गरिसकिएको छ । यस प्रतिवेदनमा उक्त कार्यक्रमबाट सुझावको रूपमा रहेको प्रदेश कानून निर्माण तथा कार्यान्वयन चुनौती र समाधानहरू मात्र राखिएको छ ।

प्रदेश कानून निर्माण चुनौती तथा समस्याहरू (प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार समेत)

१. कानूनको आवश्यकताको पहिचान, कानूनको तर्जुमा तथा मस्यौदा लेखनमा समस्या देखिएको, प्रदेश कानून निर्माणमा विज्ञ व्यक्तिको अभाव तथा प्रदेशका सबै सदस्यहरूको कानून निर्माणमा कम रुचि देखिएको ।
२. संघ र प्रदेशको साझा अधिकार विषयको कानून निर्माण गर्ने सन्दर्भमा संघले प्रदेशलाई यथोचित मागदर्शन दिन नसकेको र कानून निर्माण र कार्यान्वयनमा एकआपसमा सहयोग गर्ने भन्ने परिपाटी बन्न नसकेको र संघले कानून नबनाई प्रदेशले बनाउन नसकिने वा नहुने भनी व्याप्त रहेको लघुताभाष,
३. अधिकार प्रयोगमा कम सक्रियता,
४. सहभागितामूलक कानून निर्माण पद्धति अबलम्बन हुन नसक्नु,
५. रूपान्तरणमूखी कानून निर्माण हुन नसक्नु (राज्य संरचना, प्रशासन, आर्थिक व्यवस्थापनमा मात्र केन्द्रित हुनु),
६. कुन कानून अनुसूचीको कुन अधिकारसम्बद्ध छ भनी स्पष्टता भई निर्माण नहुनु,
७. अनुसूची-----कानून (अधिकारको प्रयोग पूर्ण रूपमा नहुनु),
८. अन्तरसम्बन्धका नाममा केन्द्रीकृत अभ्यास हुनु,
९. दोहोरोपन र साझा अधिकारले प्रदेश अधिकार संकुचित हुनु,
१०. दोहोरोपन र संघीय रूपरेखा भित्रैका कानून
११. प्रदेश कानून निर्माण भएका विषयहरूमा संघीय कानूनकै संरचना तथा अन्तरवस्तुरहेको, रूपरेखा एउटै रहेको हुँदा प्रदेशको वास्तविक आवश्यकता र स्थानीय विशेषता विनाका कानूनहरूको निर्माण हुने गरेको
१२. अन्तर प्रदेश समन्वयमा कमि छ, समान प्रकृतिको विषयमा पनि प्रदेश—प्रदेशबीचमा फरक—फरक कानून निर्माण भएका छन् ।
१३. संघ र प्रदेशको साझा अधिकार विषयको कानून निर्माण गर्ने सन्दर्भमा संघले प्रदेशलाई यथोचित मागदर्शन दिन नसकेको र कानून निर्माण र कार्यान्वयनमा एकआपसमा सहयोग गर्ने भन्ने परिपाटी बन्न सकेको छैन ।
१४. यसका अतिरिक्त माथी छलफल तथा प्रस्तुतीकरण खण्डमा समुहगत प्रस्तुतीकरणमा व्यक्त गरिएका समस्याहरू पनि विद्यमान छन् ।

प्रदेश कानून कार्यान्वयनमा चुनौती तथा समस्याहरू (प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार समेत)

१५. प्रदेश सरकारले बनाएका कानूनहरूको पर्याप्त प्रचारप्रसार नहुँदा सर्वसाधारणलाई थाहा जानकारी हुन नसकेको,
१६. प्रदेश सँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने (तीनै तहको साझा/ संघ र प्रदेशको साझा अधिकार) सङ्घीय कानून नबनेको कारण प्रदेश र स्थानीय कानूनहरू कार्यान्वयनमा समस्या देखिएको छ ।
१७. संघीयतामा समग्र निजामती प्रशासनलाई निर्देश गर्ने संघीय कानून बनिनसकेको अवस्थामा प्रदेशले भर्ना गरेका कर्मचारीको वृत्तिविकास, सुविधा, सरुवाजस्ता कार्यमा अन्योलता रहेको अवस्था छ।
१८. संघ र प्रदेशले निर्माण गरेका वनसम्बन्धी कानूनमा रहेको दोहोरो व्यवस्था र निहित रहेको कानुनी प्रावधान कार्यान्वयन गर्न जटिलता सिर्जना भएको छ।
१९. प्रदेश राष्ट्रिय प्राथमिकताप्राप्त आयोजना र प्रदेश राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाले प्रयोग गर्ने राष्ट्रिय वन र अन्य सरकारी जग्गा प्रयोगसम्बन्धी निर्णय नेपाल सरकारबाट हुनुपर्ने प्रचलित संघीय कानूनमा भएको व्यवस्थाले प्रदेश राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना र प्रदेश राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको समय र लागत बढी लाग्ने गरेको अवस्था छ।
२०. नदीजन्य प्रदार्थको संकलन, प्रयोग र भण्डारणमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारको दोहोरो मापदण्ड छ।
२१. उद्योग दर्ता र नियमन गर्नेसम्बन्धी विषयमा संघ र प्रदेशबीच दोहोरो मापदण्ड देखिएका छन्।
२२. प्रदेशले कर उठाउने र राजस्व संकलन गर्ने विषयमा अस्पष्ट नीति र कानून छ। भूमि, गुठी व्यवस्थापन र अभिलेखन गर्ने कार्यमा जटिलता देखिएको छ।
२३. संघ र प्रदेशबीच कर तथा सेवा शुल्क, दस्तुरजस्ता विषयमा दोहोरोपन भएको र एकद्वार पद्धतिबाट एकीकृत रूपमा कर, सेवा शुल्क तथा दस्तुर लिने कानुनी व्यवस्था नभएको अवस्था छ ।
२४. प्रदेशको कानूनहरू सरकार सञ्चालनको सहजता र आवश्यकताको आधारमा बनेका हुन, ती कानूनहरूमध्ये जुन जुन कानूनहरू पूर्ण कार्यान्वयनमा जान सकिरहेका छैनन तिनको समिक्षा गरिएको छैन ।
२५. नेपालको संविधानमा परिकल्पना नगरिएको प्रदेश सरकार वादी हुने मुद्दामा र नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दामा अवस्थाको विश्लेषण नगरिएको ।

२६. प्रदेश कानूनले कसूर मानेको कार्यमा हुने दण्ड जरिवाना संघीय सञ्चित कोषमा जाने हो वा प्रदेश सञ्चित कोषमा प्रष्ट नभएको तथा दण्डजरिवाना गर्ने अधिकारी र पुनारावेदन गर्ने निकायहरू दुविधामा रहेका

२७. यसका अतिरिक्त माथी छलफल तथा प्रस्तुतीकरण खण्डमा समुहगत प्रस्तुतीकरणमा व्यक्त गरिएका समस्याहरू पनि विद्यमान छन् ।

प्रदेश कानून निर्माण तथा कार्यान्वयनका लागी सुझावहरू

प्रदेश कानून निर्माणका लागी सुझावहरू (प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार समेत)

१. प्रदेशले अध्ययन अनुसन्धान र आवश्यकता पहिचान गरी कानून तर्जुमा गर्नुपर्ने, कानून निर्माणसम्बन्धी प्रदेश नीति जारी हुनुपर्ने, हतारहतारमा कानून तर्जुमा गर्ने कार्यशैलीलाई निरुत्साहित गर्नुपर्ने, सरोकारवाला निकाय र व्यक्ति वा समूहबीचमा व्यापक परामर्श छलफल गरी कानून तर्जुमा गर्नुपर्ने, ऐन तर्जुमा गर्दा नियमावलीसमेत एकैसाथ तर्जुमा गर्नुपर्ने, केही विशेष ऐन तर्जुमा गर्न सम्बन्धित निकायबाट तर्जुमा निर्देशन जारी हुनुपर्ने ।
२. संघ र प्रदेशको साझा अधिकार विषयको कानून निर्माण गर्ने सन्दर्भमा संघले प्रदेशलाई यथोचित मागदर्शन दिने र कानून निर्माण र कार्यान्वयनमा एकआपसमा सहयोग गर्ने भन्ने परिपाटीको विकास गर्ने र संघले कानून नबनाई प्रदेशले बनाउन नसकिने वा नहुने भनी व्याप्त रहेको लघुताभाष अन्त्य गर्ने ।
३. अधिकार प्रयोगमा सक्रिय रहने ।
४. सहभागितामूलक कानून निर्माण पद्धति अबलम्बन गर्ने र रुपान्तरणकारी कानून निर्माणमा ध्यान दिने ।
५. प्रदेश कानूनको आवधिक पुनरावलोकन, अभिलेखिकरण तथा यस सम्बन्धी अनुसन्धानार्थ संस्थागत संरचना निर्माण गरिनुपर्ने,
६. कानून निर्माणको विषय पहिचानलाई अनुसूचीको आधारमा अनिवार्य परिक्षण गरिनुपर्ने,
७. साझा अधिकारमा कानून निर्माण गर्दा आयतनको लाभ(economics of scale) लाई ध्यान पुर्याउनुपर्ने,
८. सेवा प्रवाह इकाईहरू खण्टिने, दोहोरिने खालका कानून निर्माण गर्नबाट सतर्कता अपनाउने,
९. साझा अधिकारको विषयमा सन्निकटाको सिद्धान्त (principle of subsidiarity) अबलम्बन गर्ने
१०. सैद्धान्तिक आधारहरूको सन्दर्भमा यसअघि निर्माण भएका संघीय कानून र पूर्वाभ्यासलाई सान्दर्भिक भएता पनि पुनरावलोकन गर्दै जाने,

११. अदालती दृष्टिकोणहरूमा उचित ध्यान पुर्याइनुपर्ने,
१२. साझा अधिकारको प्रयोगमा संघलाई पर्खिनुपर्ने आवश्यकता नरहेकाले प्रदेश सभाले त्यसतर्फ सक्रियता देखाउन सक्ने,
१३. उत्तरविधायिकी परिक्षणलाई अबलम्बन गर्न आवश्यक रहेको ।
१४. संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकार सूचीको बाँडफाँड र विस्तृतीकरण प्रतिवेदन(Unbundling) लाई सन्दर्भ सामग्री मान्न सकिने
१५. यसका अतिरिक्त माथी छलफल तथा प्रस्तुतीकरण खण्डमा समुहगत प्रस्तुतीकरणमा व्यक्त गरिएका सुझावहरू समेतलाई ध्यान दिनुपर्छ ।
- प्रदेश कानून कार्यान्वयनका लागी सुझावहरू (प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार समेत)**
१६. प्रदेश सरकारले बनाएका कानूनहरूको पर्याप्त प्रचारप्रसार गरी सरोकारवाला एवं सर्वसाधारणलाई थाहा जानकारी गराउने,
१७. मौजुदा कानूनहरूको Revisit/Review गर्ने, पूर्व विधायिकी र उत्तर विधायिकी परीक्षणमा जाने, अनावश्यक कानूनहरू खारेज गर्ने, स्रोत सुनिश्चित गरी कानून कार्यान्वयनको अनुकूल वातावरण तयार गर्ने, राजनीतिक नेतृत्व र कर्मचारी बीच विश्वासपूर्ण सम्बन्धको विकास गर्ने, अन्तर प्रदेश परिषदको सक्रियता बढाउने, प्रदेश सभा समितिले दिएका निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने, कानून आयोगबाट Review गराउने, कर्मचारीको स्थिरतालाई जोड दिने
१८. नेपालको संविधानमा परिकल्पना नगरिएको प्रदेश सरकार वादी हुने मुद्दामा र नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दामा महान्यायाधिवक्ता कार्यालय एवं मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सँग आवश्यक समन्वय गर्ने ।
१९. प्रदेश सरकार प्रदेश संसद तथा मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयले आपसी संवाद र अन्तरक्रियालाई नियमित र जीवन्त बनाउनुपर्छ, एकले अर्काको अधिकार कार्यान्वयनमा अहस्तक्षेपको व्यवस्था सुनिश्चित गर्नुपर्छ, सरकारका नीतिहरू र योजनाहरूको चुस्त कार्यान्वयनका लागि संसदीय निगरानी गर्ने प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्छ, सुशासनका लागि बनेका कानूनहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चिता गर्नुपर्छ ।
२०. निर्माण भएका कानून कार्यान्वयनको विधायिका परीक्षण हुनुपर्छ ।
२१. प्रदेश राष्ट्रिय प्राथमिकताप्राप्त आयोजना र प्रदेश राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाले प्रयोग गर्ने राष्ट्रिय वन र अन्य सरकारी जग्गा प्रयोगसम्बन्धी निर्णय प्रदेशले गर्न सक्ने गरी संघीय कानून परिमार्जन हुनुपर्दछ ।

२२. कर तथा सेवा शुल्क, दस्तुरजस्ता विषयमा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबीचमा एकीकृत तथा एकद्वार पद्धतिबाट कर, सेवा शुल्क तथा दस्तुर लिने कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२३. नेपालको संविधानमा परिकल्पना नगरिएको प्रदेश सरकार वादी हुने मुद्दामा र नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दामा महान्यायाधिवक्ता कार्यालय एवं मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सँग आवश्यक समन्वय गर्ने ।

२४. यसका अतिरिक्त माथी छलफल तथा प्रस्तुतीकरण खण्डमा समुहगत प्रस्तुतीकरणमा व्यक्त गरिएका सुझावहरू समेतलाई ध्यान दिनुपर्छ ।

३.९ प्रदेश प्यारोल तथा प्रोवेशन समिति गठन तथा सञ्चालन

फौजदारी कसूर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४ दफा ३८(२) अनुसार मुख्य न्यायाधिवक्ताबाट प्रदेश स्तरीय प्यारोल र प्रोवेशन बोर्डको प्रत्यक्ष निर्देशन, नियन्त्रण र सुपरीवेक्षण मुख्य न्यायाधिवक्ताबाट हुने कानुनी व्यवस्था छ । यस आ.व. कार्यविधिगत समस्याका कारण समिति गठन हुन नसकेको अवस्था छ ।

३.१० कारागारहरूमा पुस्तक हस्तान्तरण कार्यक्रम

मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयबाट वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार गरिने कारागार, बाल सुधार गृह तथा प्रहरी हिरासतको अनुगमनका क्रममा अर्घाखाची कारागार कार्यालयमा मिति २०८१।११।२३ गते एक कार्यक्रमको आयोजना गरी जिल्ला कारागार कार्यालय अर्घाखाचीमा मुख्य न्यायाधिवक्ता ज्यूबाट कानुनी तथा जीवनोपयोगी पुस्तकहरू कारागार कार्यालय प्रमुख पोमकला भण्डारी मार्फत हस्तान्तरण गरियो । उक्त कार्यक्रममा कारागार कार्यालयको तर्फबाट मुख्य न्यायाधिवक्ता एवं मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई धन्यवाद ज्ञापन गरिएको थियो ।

परिच्छेद ४ अन्तरनिकाय समन्वय र सहकार्य

४.१ मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूको राष्ट्रिय सम्मेलन

मिति २०८१ कार्तिक २९ र ३० गते प्रभावकारी कानून निर्माण र कार्यान्वयनको आधार, सम्मुन्नत प्रदेशको पुर्वाधार भन्ने मुल नाराका साथ मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय कोशी प्रदेश विराटनगरको आयोजनामा भएको मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूको छैठौँ राष्ट्रिय सम्मेलन यस कार्यालयबाट माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ताको सहभागिता रहयो । उक्त कार्यक्रमले ९ बुँदे सुझावहरू प्रस्तुत गरेको तथा उक्त सुझावहरूको यस प्रदेशबाट समेत कार्यान्वयन प्रतिवद्धता जनाइ कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिएको छ ।

सम्मेलनबाट भएको सुझावयुक्त निर्णयहरू:

१. नेपालको संविधानको धारा ५७ बमोजिमको राज्यशक्तिको बाँडफाँडसँग सम्बन्धित अनुसूचीहरूमा रहेको विरोधाभाषको अन्त्य गर्ने,
२. नेपालको संविधानको अनुसूची ७ र ९ मा रहेको साझा अधिकारहरूको सुचीसँग सम्बन्धित विषयहरूलाई कार्यान्वयन गर्नेगरी तीनैतहका अधिकारहरूको सिमाहरू स्पष्ट गर्ने,
३. खर्च मितव्ययिताको दृष्टिकोणले जिल्ला समन्वय समितिको संवैधानिक प्रावधान खारेज गर्न र उपराष्ट्रपतिलाई राष्ट्रिय सभाको अध्यक्षको जिम्मेवारी प्रदान गर्न संवैधानिक व्यवस्था गर्ने,
४. नेपालको संविधानको अनुसूची ६ (प्रदेशको एकल अधिकार सम्बन्धी अनुसूची) मा उल्लेखित अधिकारहरू संग सम्बन्धित निकायहरू प्रदेशलाई हस्तान्तर गर्ने,
५. प्रदेशसँग सम्बन्धित संघिय ऐनमा प्रोवेशन र प्यारोल लगायतका व्यवस्थाहरू यथासक्य कार्यान्वयन गर्ने ।
६. प्रदेश सरकारले सार्वजनिक हितको लागि जग्गा अधिग्रहणको अन्तिम निर्णय गर्न र सो को कार्यान्वयन गर्न सक्ने गरी आवश्यक कानुनको प्रवन्ध गर्ने,
७. मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा रहने कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले गर्ने संवैधानिक व्यवस्था भएकोमा कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन प्रदेश लोक सेवा आयोगले नै गर्ने गरी संविधान संशोधन गर्न संघिय सरकारसँग माग गर्ने,
८. संघियता कार्यान्वयनका क्रममा संविधानमा देखिएका समस्यागत प्रावधानहरू समयानुकूल संशोधन सुझावका लागि नेपालका महान्यायाधिवक्ताको नेतृत्वमा कार्यदल गठन गर्न संघिय सरकारलाई अनुरोध गर्ने,
९. नेपालको संविधानको धारा १५६ बमोजिम प्रदेश न्याय सेवा आयोग सम्बन्धी व्यवस्थाको लागि आवश्यक संघीय कानुन बनाउन अनुरोध गर्ने,

उक्त सुझावयुक्त निर्णयहरू कार्यान्वयनका लागि नेपालका महान्यायाधिवक्ता मार्फत संघिय सरकारलाई अनुरोध गर्ने ।

४.२ महान्यायाधिवक्ता कार्यालयबाट आयोजित सम्मेलन

यस कार्यालयले महान्यायाधिवक्ताको कार्यलय तथा अन्तर प्रदेश मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यलयहरू सँग निरन्तर समन्वय गरिरहेको अवस्था छ। महान्यायाधिवक्ताको कार्यालबाट मिति २०८१।१२।२८ गते सुर्खेतमा आयोजना भएको नेपालको संविधानको अनुसूचीमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बिचको अधिकार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन विषयक मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूसँगको अन्तरक्रिया कार्यक्रम २०८१ सहभागी भइ लुम्बिनी प्रदेशको तर्फबाट प्रदेश सुरक्षा र प्रशासनका सन्दर्भमा माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ताले प्रस्तुतिकरण गर्नु भएको छ ।

४.३ अन्य प्रदेशबाट मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूको भ्रमण

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सातवटै प्रदेश सँग अनुभव आदान प्रदान तथा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने, अन्य मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयहरूले अवलम्बन गरेका Best practices हरूलाई अवलम्बन गर्ने र कार्य स्थलमा देखा परेका जटिलता तथा समस्याहरूलाई समस्या समाधान गर्ने उद्देश्यले मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयहरू कोशी प्रदेश, मधेश प्रदेश, बागमति प्रदेश, गण्डकी प्रदेश, कर्णाली प्रदेश र सुदुर पश्चिम प्रदेशबाट विभिन्न मितिमा माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ता ज्यूहरूको नेतृत्वको प्रतिनिधि मण्डलले यस कार्यालयका माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ता सहित कार्यलयका प्रतिनिधिहरूसँग शिष्टाचर भेट गरी अन्तरक्रियात्मक छलफलहरू भएका गर्नु भएको छ ।

४.४ समितिहरूको गठन

मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य र अधिकार तथा सेवाका अन्य शर्त सम्बन्धी ऐन २०७५को कार्यान्वयनको लागि नियमावली आवश्यक भएको हुँदा नियमावली निर्माणको लागि माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ता ज्यूको संयोजकत्वमा ५ सदस्यीय मसौदा समिति गठन गरिएको छ भने कार्यालयको काम लाई व्यवस्थित रूपमा संचालन गर्न मुख्य न्यायाधिवक्ताको अध्यक्षतामा कार्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गरी कार्य सम्पादनलाई अगाडी बढाइएको छ ।

कार्यालयमा सशासन प्रवर्द्धन गर्नु सूचना अधिकारी तोकिएको एंव नागरिक वडापत्रको कार्यान्वयन गरिएको छ ।

४.५ अन्य कार्यालयहरूको कार्यक्रममा सहभागिता

अर्को फाइलबाट लिने

परिच्छेद ५ (आर्थिक अवस्था)

५.१ आय व्ययको विवरण

क्र.स.	खर्चको प्रकार	वार्षिक विनियोजित बजेट	वार्षिक खर्च	खर्च प्रतिशत
१	चालु	१४८१०,०००	११९७२५८५।९५	८०।८४
२	पूँजीगत	३००,०००	२६८४८२	८९।४९
३	कूल	१५११०,०००	१२२४१०६७।९५	८१।०१

५.२ आन्तरिक लेखा परिक्षण: आर्थिक वर्ष २०८१।०८२ को यस कार्यालयमा आन्तरिक लेखा परिक्षण सम्पन्न भएको तर प्रतिवेदन समय सम्म प्रतिवेदन तयार भई नसकेको प्रदेश कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालयबाट जानकारी प्राप्त भएको छ ।

५.३ अन्तिम लेखा परिक्षण : आर्थिक वर्ष २०८०।०८१ को यस कार्यालयमा अन्तिम लेखा परिक्षण सम्पन्न भएको छ भने आर्थिक वर्ष २०८१।०८२ को प्रतिवेदन समय सम्म अन्तिम लेखा परिक्षण भइ नसकेको अवस्था रहेको छ ।

५.४ बेरुजुको अवस्था : आर्थिक वर्ष २०८०।०८१ को यस कार्यालयमा अन्तिम लेखा परिक्षण सम्पन्न भएको प्रतिवेदन अनुसार यस कार्यालयको बेरुजु शुन्य (०) रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०८१।०८२ को प्रतिवेदन समय सम्म अन्तिम लेखा परिक्षण भइ नसकेको अवस्था रहेको छ ।

५.५ कार्यालयको भौतिक सम्पतिको विवरण

कार्यालयको भवन: लुम्बिनी प्रदेशको स्थायी राजधानी राप्ती उपत्यका देउखुरीमा कार्यालयको छुट्टै भवन रहेको छ । दुई तला रहेको यस भवनमा कूल ८ वटा कोठाहरु रहेका छन् ।

सवारी साधन तर्फ:

यस कार्यालयमा ४ पांग्रे सवारी साधन थान-२, मोटर साइकल थान ४, स्कुटी थान १, साइकल थान ३ रहेका छन् ।

परिच्छेद ६(मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयका चुनौती तथा समाधानका उपायहरु)

६.१ मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयका सबल पक्ष

नेपालको संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यलयले कार्य सम्पादन गर्दै आइरहेको छ । प्रतिवेदन अवधिमा मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय सबल पक्षहरु देहाय बमोजिम छन् ।

- नेपालको संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यलयले कार्य सम्पादन गर्दै आइरहेको छ । विगतका वर्षहरुमा भन्दा यस वर्ष कार्य सम्पादनलाई अझ प्रभावकारी, नतिजमूलक बनाइएको छ । सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्दै मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यालयबाट प्रदान गरिने सेवालाई थप व्यवस्थित बनाइएको छ ।
- प्रदेश सरकार, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सहितका कार्यालयहरुलाई कानून संवैधानिक र कानूनी विषयमा कानून राय सल्लाह प्रदान गर्दै आइरहेको अवस्था छ ।
- प्रदेश सरकारको हकहित र सरोकारका सम्मेलित विषयहरु समावेश भएका मुद्दाहरुमा सर्वोच्च अदालत सहित विभिन्न अदालतहरुमा उपस्थित भइ बहस, पैरवी र प्रतिरक्षा गरिएको छ ।

यस वर्ष कुल फैसला भएका मुद्दाहरूमध्ये ६४ प्रतिशत मुद्दाहरूमा सफलता प्राप्त गरिएको छ ।

- मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्य सम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउन प्रदेश सरकार, प्रदेश सभा सहितका विभिन्न निकायहरू सँग निरन्तर समन्वय र सहकार्य गरिरहेको अवस्था छ । यसका साथै प्रदेश सरकारका निकायहरूलाई लिखित जवाफ, कानूनी प्रतिरक्षा तथा कानूनी रायका विषयहरूमा समय समयमा पुनर्ताजगि गरिएको छ ।
- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय तथा अन्तर प्रदेश मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयहरू सँग निरन्तर समन्वय गरिरहेको अवस्था छ । महान्यायाधिवक्ताको कार्यालबाट मिति २०८१।१२।२८ गते सुर्खेतमा आयोजना भएको नेपालको संविधानको अनुसूचीमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बिचको अधिकार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन विषयक मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूसँगको अन्तरक्रिया कार्यक्रम २०८१ सहभागी भइ लुम्बिनी प्रदेशको तर्फबाट प्रदेश सुरक्षा र प्रशासनका सन्दर्भमा माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ताले प्रस्तुतिकरण गर्नु भएको छ ।
- प्रभावकारी कानून निर्माण र कार्यान्वयनको आधार, सम्मुन्नत प्रदेशको पुर्वाधार भन्ने मुल नाराका साथ मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय कोशी प्रदेश विराटनगरको आयोजनामा भएको मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूको छैठौँ राष्ट्रिय सम्मेलन यस कार्यालयबाट माननीय मुख्य न्यायाधिवक्ताको सहभागिता रहयो । उक्त कार्यक्रमले ९ बुँदे सुझावहरू प्रस्तुत गरेको उक्त सुझावहरूको यस प्रदेशबाट समेत कार्यान्वयन प्रतिवद्धता जनाइ कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरिएको छ ।
- कार्यालयमा भएको जनशक्ति अभाव तथा समिति स्रोध साधनको उपयोगबाट उच्चतम् नतिजा हासिल गर्ने प्रयत्न गर्दै सूचना प्रणालीको प्रयोग मार्फत अदालतहरूमा बहस पैरवी गर्ने आधार तयार भइरहेको छ । यस सम्बन्धको सहजीकरणमा ७ वटै प्रदेशका मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूको प्रतिनिधि मण्डलबाट सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा समन्वय गरिएको छ । हाल पेसी स्वचालित प्रणाली मार्फत व्यवस्थापन हुँदै आएको छ ।
- मुख्य न्यायाधिवक्ता एवं मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई समुदायसँग जोडी मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य र अधिकारलाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले समुदायका अगुवा, विद्यालय तथा विश्वविद्यालयका प्रध्यापक एवं विद्यार्थीहरू एवं स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरू सँग कानुनी तथा न्यायिक अन्तरसंवाद एवं अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरू संचालन गरिएको छ ।

- प्रदेशको कानून निर्माण तथा कार्यान्वयलाई सहजीकरण गर्ने उद्देश्यले प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकार एवं अन्तरगतका निकायहरू तथा न्यायपालिकाका प्रतिनिधिहरू समेतको उपस्थितिमा लुम्बिनी प्रदेशको कानून निर्माण कार्यान्वयनको समस्या तथा चुनौतीका सम्बन्धमा विचार विमर्श तथा अन्तरक्रिया गरी प्राप्त सुझावहरूलाई प्रदेश सभा तथा प्रदेश सरकारलाई प्रदान गरिएको छ ।
- मुख्य न्यायाधिवक्ताको मानव अधिकार संरक्षणको भूमिका अन्तरगत लुम्बिनी प्रदेश भित्रका जिल्लाहरूका प्रहरी हिरासत, कारागार कार्यालयहरू तथा बाल सुधार गृहहरूमा मानवोचित व्यवहार भए/ नभएको सन्दर्भमा अनुगमन गरी सुधारका लागी प्रदेश सरकार तथा सम्बन्धित कारागार प्रशासनहरूलाई सुझाव तथा निर्देशनहरू प्रदान गरिएको छ ।

६.२ चुनौती तथा समस्याहरू

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय तथा मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य र अधिकारलाई व्यवस्थित गरी प्रदेश सरकारको कानूनी सल्लाहकारको भूमिका तथा प्रदेश सरकारको हकहित र सरोकार रहेको मुद्दाको प्रभावकारी प्रतिरक्षा र प्रतिनिधित्वको सुनिश्चित गर्न देहायका समस्याहरू विद्यमान छन् ।

१. मुख्य न्यायाधिवक्तालाई महान्यायाधिवक्ताको मातहत भनी नियन्त्रण र अधीनमा राख्ने संवैधानिक प्रावधानले मुख्य न्यायाधिवक्ताको भूमिका र जिम्मवारीमा द्विविधा सिर्जना गरेको छ । सङ्घ सरकारविरुद्ध प्रदेशबाट मुद्दा हालनुपर्ने अवस्थामा महान्यायाधिवक्ता मातहत रहने व्यवस्था अनुपयुक्त देखिन्छ ।
२. मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा प्रदेश क्षेत्र अन्तर्गतमा घट्ने फौजदारी मुद्दाको अभियोजन गर्ने, नगर्ने भन्ने अधिकारको संवैधानिक स्पष्टता हुन नसकेको हुँदा यस्तो कार्यमा समेत द्विविधा परेको छ । संविधानले प्रदेश प्रहरीको व्यवस्था गरेको छ । प्रदेश प्रहरीले अनुसन्धान गर्ने अनि सङ्घीय वकिलकहाँ लैजाने भन्ने कुरा नमिल्दो छ ।
३. विभिन्न निकायहरूबाट कानूनी राय माग गर्दा उक्त निकायले पुर्याउनु पर्ने रीत नपुर्याई तथा निर्धारित ढाँचामा नआउने गरेका कारण कानूनी राय प्रदान गर्न असुविधा हुने गरेको छ ।

४. प्रदेशका सरकारी नियकाबाट कतिपय कार्यमा कानूनद्वारा निर्दिष्ट प्रक्रिया पुरा नगरी, अधिकार क्षेत्र भन्दा बाहिर गई वा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त अनुरूप नहुने गरी निर्णय हुने र मुद्दासँग सम्बद्ध कागजात समय भित्रै उपलब्ध नहुने हुदा सरकारको प्रतिरक्षा गर्न कठिन हुने गरेको छ ।
५. लिखित जवाफ समयमै नपठाई अन्तिम समयमा पठाउने परिपाटीले यस कार्यालयबाट सुझाव दिन कठिनाई हुने गरेको, अधिकांश मुद्दा तथा रिटको लिखित जवाफमा खुलाउनु पर्ने सबै कुरा नखुलाई र आवश्यक कागजात सामेल गरेको नदेखिँदा प्रतिरक्षा गर्न असजिलो हुने गरेको ।
६. मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य अधिकार र सेवाका अन्य सर्त सम्बन्धी ऐन, २०७५ बनेको तथा ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा रहेका दुविधाहरूको स्पष्टताको लागि नियमावली नबन्दा समस्या रहेको ।
७. पर्याप्त स्रोत साधन र दक्ष जनशक्ति नभएका कारण समयानुकूल सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता हासिल गर्न अत्यावश्यक भएको सूचना प्रणाली (IT System) को विकास नभएको । सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्दै भिडियो कन्फरेन्सिङमार्फत सर्वोच्च अदालत लगायतका अदालतमा बहस पैरवी गर्न असमर्थ रहनु परेको ।
८. मुद्दाको चाप अनुसार सरकारी वकीलको पदपुर्ती हुन नसक्दा काममा चाप रहेको छ । आवश्यक मात्रामा कर्मचारीको दरबन्दी सिर्जना हुन नसकेको र दरबन्दी अनुसारका कर्मचारी समयमै पदपुर्ती हुन नसक्दा कार्यसम्पादनमा कठिनाई हुने गरेको छ ।
९. कार्यालय भवन साह्रै सानो र जिर्ण अवस्थामा रहेकाले कामकारवाहीमा कठिनाई हुने गरेको छ । कर्मचारीका लागि आवास समेतको सुविधा नहुँदा कार्यसम्पादन उत्प्रेरणा अभाव छ ।

१०. सरकारी वकिल तथा कर्मचारीको दक्षता अभिवृद्धि तथा कार्य उत्प्रेरणाका लागि पर्याप्त अवसरहरूको कमी रहेको ।

६.३ अवसरहरू

उल्लेखित समस्या तथा चुनौतीका बावजुत पनि मुख्य न्यायाधिवक्ताका कार्यालयका लागि देहायका अवसरहरू संवैधानिक, कानुनी र व्यवहारगत रूपमा उपलब्ध छन् ।

- नेपालको संविधानको धारा १६० ले मुख्य न्यायाधिवक्ताको व्यवस्था गरेको र मुख्य न्यायाधिवक्ता प्रदेश सरकारको मुख्य कानुनी सल्लाहकारको भुमिका रहने व्यवस्था गरेको ।
- मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य अधिकार र सेवाका अन्य सर्त सम्बन्धी ऐन, २०७५ निर्माण भइ कार्यान्वयनमा रहेको छ ।
- मुख्य न्यायाधिवक्ताको पद कानूनको शासन कायम गर्नका लागि प्रदेश सरकारलाई सहयोग गर्ने व्यावसायिक पद हो ।
- प्रदेश सरकारको हकहित र सरोकार रहने मुद्दाको प्रतिनिधित्व र प्रतिरक्षाका लागि मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने विषयलाई प्रदेश सरकार आ.व. २०८२।०८३ को निति तथा कार्यक्रम एवं बजेटमा सुनिश्चित गरेको छ ।

६.४ समस्या समाधानका लागि अपनाउनु पर्ने उपायहरू

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय तथा मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य र अधिकारलाई व्यवस्थित गरी प्रदेश सरकारको कानुनी सल्लाहकारको भुमिका तथा प्रदेश सरकारको हक हित र सरोकार रहेको मुद्दाको प्रभावकारी प्रतिरक्षा र प्रतिनिधित्वको सुनिश्चित गर्न देहायका उपायहरू अवलम्बन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

१. मुख्य न्यायाधिवक्तालाई महान्यायाधिवक्ताको नियन्त्रण र अधीनमा राख्ने संवैधानिक प्रावधानलाई संशोधन गरी सङ्घीयताको कसीमा मुख्य न्यायाधिवक्तालाई स्वतन्त्र प्रदेशस्तरीय संवैधानिक निकायका रूपमा स्थापित गर्नुपर्दछ ।
२. संविधान सँग बाझिएका प्रदेश तथा स्थानीय तहका कानूनहरूका विरुद्धमा सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गर्दा वा बहस पैरवी गर्दा साझा सवालहरूमा सातै प्रदेशका मुख्य न्यायाधिवक्ताहरू समन्वयमा रही सामूहिक रूपमा गर्ने परिपाटीको विकास गर्नु पर्दछ ।

३. नेपालको संविधानको धारा १५६ मा प्रदेश न्याय सेवा आयोगको व्यवस्था गरिएको परिप्रेक्ष्यमा प्रदेश न्याय सेवा आयोगमार्फत कर्मचारी भर्ना गरी मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा राखी सङ्घीय मर्मबमोजिम प्रदेश न्याय सेवा आयोगलाई गतिशील बनाउनु पर्दछ ।
४. संविधानबमोजिम निर्माण हुने प्रदेश प्रहरी प्रशासन, शान्ति सुरक्षा र अनुसन्धान ब्युरो प्रदेशको एकल अधिकार संविधानको अनुसूची (६) मा उल्लेख भएकाले यसको कार्यान्वयन तथा त्यस्तो संरचनामा समन्वय र सहकार्यका लागि मुख्य न्यायाधिवक्ताको भूमिका स्पष्ट हुनपर्दछ ।
५. मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम कर्तव्य अधिकार र सेवाका अन्य सर्त सम्बन्धी ऐन, २०७५ बनेको तथा ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा रहेका दुविधाहरूको स्पष्टताको लागि नियमावली यथासक्य निर्माण गर्नु पर्ने ।
६. मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयले कार्यालयको आफ्नो संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तार गर्ने, प्रदेश निर्मित कानूनहरूका बारेमा सचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयसँग समन्वय गरी हिरासतमा रहेका थुनुवाहरू तथा बन्दीहरू उपर मानवोचित व्यवहार भए, नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने र बालसुधार गृहहरूको अनुगमन गरी देखिएका चुनौती तथा समस्याहरू सुधारका लागि प्रतिवेदन पेस गरी भूमिका देखाउनु पर्दछ ।
७. मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा प्रदेश क्षेत्र अन्तर्गतमा घट्ने फौजदारी मुद्दाको अभियोजन गर्ने, नगर्ने भन्ने अधिकारको संवैधानिक स्पष्टता हुन नसकेको हुँदा यस्तो कार्यमा समेत द्विविधा परेको छ । यसमा सङ्घीय कानूनबमोजिम फौजदारी कानूनको अभियोजन महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट हुने तथा प्रदेश कानूनले सिर्जना गरेको फौजदारी कसुरउपरको अभियोजन गर्ने अधिकार मुख्य न्यायाधिवक्तालाई दिने हो भने सङ्घीयतालाई अझै सार्थक बनाउन सकिन्छ ।
८. मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई आवश्यक पर्ने विभिन्न पुस्तक, ऐन, नियमहरूको सङ्ग्रह तथा पुस्तकालय स्थापना गर्ने, सरोकावालाहरूसँग समन्वय समितिको बैठक गरी काममा सहजता ल्याउने, स्थानीय तहलाई कानुनी तवरले सबल बनाउन समुदायमा मुख्य न्यायाधिवक्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
९. कार्यालयको नियमित कार्य प्रभावकारी रूपमा सम्पादन गर्नका लागि तथा कर्मचारीहरूको आवास समेतका लागि आवश्यक सुविधा सहित भौतिक स्रोत साधनयुक्त भवनको व्यवस्था हुनुपर्ने तथा मुद्दाको प्रतिरक्षा गर्दा अतिरिक्त समयमा समेत मुद्दाको अध्ययन गर्नुपर्ने हुँदा

मुख्य न्यायाधिवक्ता, सरकारी वकिल र अन्य कर्मचारीहरूलाई प्रोत्साहन (Incentive) भत्ता समेत उपलब्ध गराउने गरी आवश्यक कानुनी तथा बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

१०. फौजदारी कसूर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४ दफा ३८(२) अनुसार मुख्य न्यायाधिवक्ताबाट प्रदेश स्तरीय प्यारोल र प्रोवेशन बोर्डको प्रत्यक्ष निर्देशन, नियन्त्रण र सुपरीवेक्षण मुख्य न्यायाधिवक्ताबाट हुने हुदाँ सो सम्बन्धि कार्यविधि तत्काल निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

११. प्रदेश सरकारका मन्त्रालय तथा कार्यालयहरूले कानुनी राय माग गर्दा पुर्याउनुपर्ने रित तथा प्रक्रिया पुरा गरी मात्र कानुनी राय माग गर्नुपर्ने र लिखित जवाफ पेश गर्दा तोकिएको निश्चित ढाँचामा लिखित जवाफ तयार गरी आवश्यक पर्याप्त प्रमाणहरू समेत राखी तोकिएको म्यादभित्र लिखित जवाफ यस कार्यालयलाई उपलब्ध गराई प्रदेश सरकारको तर्फबाट यस कार्यालयले गर्ने प्रतिरक्षाको कार्यलाई सहज र प्रभावकारी बनाइनु पर्दछ ।

१२. सरकारी वकिल तथा कर्मचारीहरूको अभाव नहुने गरी दरबन्दी अनुसारको कर्मचारी पूर्ति गर्नुपर्ने र कार्यालयको कामको बोझको आधारमा थप दरबन्दी सिर्जना हुनुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

१३. सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्दै भिडियो कन्फरेन्सिङमार्फत सर्वोच्च अदालतमा बहस पैरवी गर्ने प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ ।

६.५ निष्कर्ष

मुख्य न्यायाधिवक्ताको पद कानूनको शासन कायम गर्नका लागि प्रदेश सरकारलाई सहयोग गर्ने व्यावसायिक पद हो । यसका लागि मुख्य न्यायाधिवक्तालाई महान्यायाधिवक्ताको नियन्त्रण र अधीनमा राख्ने संवैधानिक प्रावधानलाई संशोधन गरी सङ्घीयताको कसीमा मुख्य न्यायाधिवक्तालाई स्वतन्त्र प्रदेशस्तरीय संवैधानिक निकायका रूपमा पुनः परिभाषित गर्नुपर्ने देखिन्छ । मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयले मुख्य न्यायाधिवक्ता र मातहतमा रहने कार्यालयका कर्मचारीको व्यवस्था सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण बमोजिम प्रदेश सरकारबाटै हुने व्यवस्था मिलाउने, कर्मचारीलाई निरन्तर अभिमुखीकरण र विशिष्टीकरण गर्ने, मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयका लागि आवश्यक भौतिक स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्ने, खास खास प्रकृतिका मुद्दामा वा आवश्यकता परेमा प्रदेश सरकार तथा प्रदेश सरकार मातहतका निकायको प्रतिरक्षा गर्न निजी कानून व्यवसायीको समेत सेवा लिन सकिने व्यवस्था कानूनमा भएकाले त्यस्ता कानून व्यवसायीको मापदण्ड र पारिश्रमिकसम्बन्धी व्यवस्था समयमा हुनुपर्ने र सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्दै भिडियो कन्फरेन्सिङमार्फत सर्वोच्च

अदालतमा बहस पैरवी गर्ने प्रचलन विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालयले कार्यालयको आफ्नो संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तार गर्ने, प्रदेश निर्मित कानूनहरूका बारेमा सचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने लगायतका कार्यहरू गर्नका लागि कार्यालयलाई कुनै पनि प्रकारको अभाव दवाव र प्रभावबाट मुक्त राखि अगाडी बड्नु नै आजको आवश्यकता हो ।

अनसूचीहरू

अनुसूची-१ कर्मचारीहरूको विवरण

अनुसूची-२ हाल सम्मका मुख्य न्यायाधिवक्ताहरूको विवरण

अनुसूची-३ हाल सम्मका कार्यालय प्रमुखहरूको विवरण

अनुसूची-४ सम्पन्न कार्यक्रमहरूको फोटोहरू

अनुसूची-५ आ.व. २०८२/०८३ कार्यक्रम कार्यान्वयन योजना

अनुसूची-६ लुम्बिनी प्रदेशबाट निर्मित कानूनहरूको सूची